

Інна Савчук

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
В ЖУРНАЛІ «УКРАЇНА» (1924–1930)

У статті висвітлено обставини видання журналу «Україна» та формування основних принципів його редакційної політики. На підставі комплексу джерел проаналізовано особливості редакційної діяльності М. Грушевського, його взаємини зі співробітниками часопису. Зроблено висновок, що редакційна політика журналу «Україна» була зорієнтована на висвітлення широкої палітри проблем у галузі українознавства і здійснення критичного огляду історіографічної продукції.

Ключові слова: журнал «Україна», українська історіографія, редакційна політика, М. Грушевський, тематика публікацій, авторський колектив.

В історії української видавничої справи залишається ще багато малодосліджених сторінок. До таких належить і видавничо-редакційна діяльність М. Грушевського в журналі «Україна», що була одним з основних напрямків його суспільно-політичної праці. Ставши невід'ємною частиною української історіографії першої третини ХХ ст., часопис виходив в умовах радянської дійсності та жорсткої цензурної політики, залишаючись чи не єдиною трибуною, з висоти якої відстоювалися цінності національної історіографії¹. Журнал на своїх шпальтах активно пропагував вироблену головним редактором концепцію української національної історії². Актуальним завданням на сьогодні є осмислення редакційної політики часопису, а саме визначення мотивів заснування та особливостей становлення журналу, його ідейної концепції, організаційних принципів функціонування протягом 1924–1930-х рр.

На сучасному етапі грушевськознавчих досліджень вже написано чимало праць, присвячених науково-організаційній роботі М. Грушевського. Однак питання про редакційно-видавничу діяльність дослідники не порушували, розглядаючи її в більш широкому контексті суспільного життя Наддніпрянщини. Для прикладу назвемо праці А. Жуковського³,

О. Юркової⁴ та Р. Пирого⁵. На сьогодні проблеми редакційно-видавничої діяльності журналу «Україна» в радянський період практично не освітлювалися.

Метою статті є комплексне дослідження редакційної політики Михайла Грушевського в часописі «Україна».

Стрижневим питанням характеристики журналу «Україна» як періодичного видання є аналіз його редакційно-видавничої політики, що дає можливість з'ясувати його місце в тогочасному науковому русі. Для цього необхідно визначити видавничі мотиви редколегії, особливості його становлення, концепцію, організаційні принципи функціонування видання, а також схарактеризувати рубрикаційну структуру.

Після повернення до Києва у 1924 р. М. Грушевський відразу виступив з ідеєю відновити видання часопису «Україна», який виходив протягом 1914, 1917–1918 рр. як орган Українського наукового товариства. 19 травня 1924 р. на Спільному зібранні ВУАН академік просив підтримати перед Наркомосом клопотання про негайне асигнування 100 червінців на відновлення Історичною секцією тримісячника «Україна». Попри матеріальні проблеми у ВУАН, завдяки авторитетності М. Грушевського журнал знову почав виходити у світ як орган Історичної секції, оскільки УНТ влилося в українську АН. Епіцентром наукової діяльності Історичної секції стала кафедра історії українського народу.

¹ Возняк М. Україна / Михайло Возняк // Стара Україна. — 1925. — № I–II. — С. 36.

² Сохань П.М. С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність / П. Сохань, В. Уляновський, С. Кіржаєв. — К., 1993. — С. 70.

³ Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна» / А. Жуковський // Український історик. — 1986. — № 1–2. — С. 5–20.

⁴ Юркова О. «Україна» на історичному фронті: від наукового часопису українознавства до журналу циклу наук історичних / О. Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 160(2). — С. 327–355.

⁵ Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934) / Р. Пиріг. — К., 1993. — 200 с.

У 1924 р. на одному із засідань кафедри було прийнято рішення про відновлення квартальника (з 1925 р. — двомісячника) «Україна»⁶, який, функціонуючи у складних ідеологічних умовах, провадив свою випробувану в попередні роки лінію — «маніфестувати наукову роботу у себе дома, в Українській Республіці»⁷.

Як головний редактор М. Грушевський розумів, що видавничий успіх журналу значною мірою залежав і від вибору видавництва. Він домігся права видавати часопис через Державне видавництво України (далі — ДВУ) з виплатою гонорарів, що дозволяло не тільки підтримувати фінансове становище співробітників часопису, але й замовляти потрібні тексти⁸. Перебуваючи фактично у статусі державного монополіста, ДВУ здійснювало попереднє цензурування всього, що друкувалося в Україні, а також розпоряджалося всіма запасами паперу та іншими витратними матеріалами.

Утім, навіть ставка на державного монополіста не позбавила М. Грушевського видавничих клопотів. Про труднощі з друком, з якими зіштовхнувся М. Грушевський на початку відновлення «України», читаємо в його листі до секретаря ВУЦВК О. Буценка від 24 липня 1924 р.: «Вертаючись на Україну я мав у плані відновити «Науковий трьохмісячник українознавства» заснований мною у 1914 році [...], у трьохмісячнику цим зараз велика потреба, се був єдиний український науковий журнал. [...] Відношення його, як образу України наукового руху має велике громадське і навіть політичне значення»⁹. З листа до О. Кандиби читаємо: «Що ж, я вдоволений що вернувся, але жите трудне і робота не показна. 9/10 енергії йде на всякі тертя. От по безконечних трудах і поволоках ніби випускаю знову «Україну», 1924, кн. 1–2, але поки не буду мати книги в руках, не хочу розписуватись. Грошей на видання нема, покупців теж нема, зате всякої явної і тайної політики без кінця»¹⁰.

Михайло Грушевський усвідомлював всю складність розгортання редакційно-видавничої роботи, зокрема, через відсутність політичної стабільності, брак необхідних кадрів тощо. Зважаючи на сказане, йому довелось самотійно розв'язувати проблему кадрового забезпечення діяльності «України», організовувати роботу редакції журналу, запрошувати нових

співробітників та авторів. М. Грушевський прагнув охопити на шпальтах часопису увесь загал української історіографічної продукції. Показовими у цьому плані були зусилля самого редактора, спрямовані на виконання задекларованого постулату. Вчений амбіційно намагався знайти для журналу найкращих авторів і рецензентів. Яскравою ілюстрацією завзятості головного редактора є збережене листування з представниками української та зарубіжної інтелігенції.

Так, у листі до львівського вченого, голови НТШ К. Студинського від 23 квітня 1924 р. М. Грушевський писав: «Тепер відновляю «Україну», прошу до близької участі Вас передовсім (Ваше ім'я позвольте поставити на обгортці між ближніми співробітниками), а також і інших галицьких учених. [...] Прошу у Вас і інших також наукових статей»¹¹. В іншому листі до львівського дослідника, датованому 3 серпня 1924 р., головний редактор зізнається і водночас просить: «Яких труднощів і клопотів коштувало мені відновлення «України» [...]. Зміст її різномірний і досить інтересний. Шкода, що нічого не прийшло з Галичини, ні Ви нічого не прислали [...]. Я поставив на обгортці В[аше] ім'я між ближніми співробітниками, щоб замаркувати зв'язок з Львовом [...]. Поспішайте скорше, бодай на 3 книгу, котрої манускрипт почну віддавати з кінцем цього місяця»¹².

З проханням про співпрацю вчений звертався і до представників зарубіжної інтелектуальної еліти. Так, у листі до чеського славіста Їржі Полівкиза (серпень 1924 р.) читаємо: «За кілька тижнів сподіваюсь післати Вам книгу «України», до котрої дуже прошу участі Вашої і Ваших приятелів»¹³. Запрошуючи галицьких і зарубіжних дослідників, М. Грушевський створював не тільки загальноукраїнське, але і європейське обличчя часопису «Україна», який став візитівкою українського наукового життя 20-х років ХХ ст.

Помітною, як і у попередні періоди виходу часопису, була співпраця редакції «України» з російськими дослідниками. М. Грушевський і надалі продовжував залучати до співробітництва в журналі відомих учених. До прикладу, в одному із листів до М. Марра, датованого 14 січня 1925 р., головний редактор писав: «Було б добре опублікувати Вашу статтю у відновленому журналі «Україна». Журнал виходить на українській мові,

⁶ Животко А. Нарис історії української преси / А. Животко. — Подєбради, 1937. — С. 85.

⁷ Від редакції // Україна. — 1924. — Кн. 4. — С. 190.

⁸ Сохань П. С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. — С. 65.

⁹ Там само. — С. 218.

¹⁰ Листування Михайла Грушевського / Епістолярні джерела грушевськознавства. Т. 1. / Ред. Л. Винар; упоряд. Г. Бурлака. — Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 1997. — С. 215.

¹¹ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.) / Упорядкування, археографічна передмова Г. Сварник. — Львів; Нью-Йорк, 1998. — С. 150.

¹² Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки) / Упоряд. Р. Пиріг; редкол.: П. Сохань, Г. Боряк, І. Гирич. — Київ, 1997. — С. 51.

¹³ Листування Михайла Грушевського. — Т. I. — С. 280–281.

але Ви могли б написати російською, а у нас переклали б для друку. Найбільш оптимальний розмір статті — 50 тис. знаків»¹⁴. До речі, М. Марр схвально відгукнувся на пропозицію друку своєї розвідки в журналі українською мовою, про що написав М. Грушевському в одному з листів. Так, залучаючи до співпраці українських та зарубіжних дослідників, головний редактор закликав усіх прихильників української науки популяризувати й поширювати журнал як орган наукового єднання та планового дослідження минулого й сучасного України¹⁵.

Назагал залучення відомих представників української і зарубіжної гуманістики до співпраці в часописі свідчило, що М. Грушевський чітко усвідомлював: репутація журналу — в добре підбраному складі авторів. При цьому головний редактор особливо наголошував на необхідності залучати до участі в «Україні» дописувачів з Галичини, останнє мало засвідчити загальноукраїнський соборницький характер нового видання.

Таким чином, з початком видання часопису було затверджено склад редакційної колегії, до якої входили: К. Копержинський, С. Глушко, П. Глядківський, С. Єфремов, Д. Багалій, К. Студинський, О. Гермайзе, І. Полівка, О. Грушевський, В. Міяковський, В. Перетц та ін.¹⁶ Правою рукою М. Грушевського при вирішенні науково-організаційних питань був Ф. Савченко, який фактично виконував обов'язки помічника академіка та секретаря редакції¹⁷. Перелік співпрацівників «України» спочатку подавався на титульній сторінці, а з 1926 р. вказувалося, що журнал виходить «під загальною редакцією голови Секції М. Грушевського»¹⁸. Коло співробітників часопису значно зросло за рахунок залучення авторів з різних наукових осередків Наддніпрянщини. Серед них варто назвати С. Веселовського, В. Данилевича, М. Макаренка, О. Синявського, В. Щербину та багатьох інших. Не бракувало тут і галицьких чи емігрантських авторів, які сукупно становили майже третину від загальної кількості дописувачів.

Упродовж 1924–1930 рр. на шпальтах видання було опубліковано праці 558 авторів, які походили з 26 регіонів. Більшість співпрацівників, як і в

попередні роки, була представниками київського наукового осередку, зокрема історичної школи М. Грушевського. До прикладу, у 1924 р. з 52 дописувачів 43 було із Києва, що у відсотковому співвідношенні становило 82 %. Серед найактивніших назовемо Т. Гавриленка, П. Глядківського, М. Карачківського, О. Дорошкевича, Д. Щербаківського, О. Грушевського.

Важливе значення для розширення географії авторів часопису мало залучення до співпраці представників наукових осередків радянської України, зокрема дослідників з Харкова (Д. Багалій, І. Айзеншток, А. Шамрай), Полтави (П. Клепацький, В. Щепотьєв), Дніпропетровська (І. Степанів, В. Пархоменко), Чернігова (П. Федоренко, Б. Луговський), Одеси (О. Рябінін-Склярєвський, М. Слабченко), Ніжина (М. Петровський, А. Єршов)¹⁹.

Вагома роль у виданні «України» і надалі належала дописувачам з Галичини, передовсім представникам львівського наукового осередку. Серед них назовемо К. Студинського, М. Мочульського, М. Возняка, М. Кордубу, І. Крип'якевича, котрі на сторінках видання оприлюднили понад 40 наукових публікацій. Важлива роль у виданні журналу належала також українським дослідникам, які жили й працювали за кордоном (у Празі, Варшаві, Берліні, Братиславі, Петербурзі), що свідчило про поступове налагодження наукової комунікації в 1920-х рр. Серед них варто назвати Ілька Борщака, Володимира Січинського, Степана Смаль-Стоцького, які зробили вагомий внесок у дослідження історії східного слов'янства, давньої української архітектури, української літературної мови та правописної справи.

Крім того, редколегія охоче налагоджувала контакти з російськими істориками. Серед них бачимо Н. Бухбіндера, А. Ковалівського, І. Єрьоміна, В. Ржигу, що представляли наукові осередки Москви та Петербурга.

За первісним задумом редакції часопис «Україна» став поліфонічним, багатопрофільним науковим виданням, в якому органічно поєднувалися статті й розвідки на історичну тематику, що часто супроводжувалися публікацією важливих документів. З самого початку існування часопис охоплював широкий діапазон історичних дисциплін та сповідував різновекторність напрямів наукових досліджень. Варто наголосити, що успіх «України» значною мірою залежав від самовідданості і невтомної роботи М. Грушевського, котрий зумів перетворити «Україну» на фахове академічне видання, що надало часопису офіційного статусу та вплинуло на зростання авторитету

¹⁴ Санкт-Петербургский филиал архива Российской академии наук. — Ф. 800 (Марр Николай Яковлевич). — Оп. 3. — Д. 281. — Л. 1. — 1 об.

¹⁵ Савчук І. Авторська географія співробітників журналу «Україна» / І. Савчук // Spheres of culture. — Lublin, 2012. — Vol. 1. — S. 249.

¹⁶ Від редакції // Україна. — 1924. — Кн. 1–2. — С. 5–6.

¹⁷ Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934). — С. 76.

¹⁸ Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна». — С. 8.

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук (нарис історії) : [у 2 ч.]. Ч. II. (1931–1941) / Н. Полонська-Василенко. — Мюнхен, 1958. — С. 25.

серед періодики українознавчого профілю²⁰. Він особисто переглядав і здійснював кінцеву редакцію усіх матеріалів журналу, переймався проблемою вчасної сплати авторських гонорарів, пильнував рахунки редакції, а також розв'язував кадрові питання. Сприяв цьому, з одного боку, значний видавничий досвід ученого, з іншого — добре підібраний колектив співробітників і авторів, що забезпечувало своєчасність наповнення видавничого портфеля²¹.

У процесі видання журналу усталася його змістова структура, що збереглася майже без змін до 1930 р., коли вихід «України» було насильно призупинено²². «Україна» містила такі рубрики: «Розвідки і замітки», «Матеріали з громадського і літературного життя України XIX — початку XX ст.», «Критика, звідомлення, обговорення», «Хроніка». Перший відділ був присвячений публікаціям досліджень із соціальної, культурної і політичної історії, археології, мистецтва, мови, літератури, етнографії і краєзнавства України²³. Це була основна частина журналу, де, крім нового фактичного матеріалу, наводилися різні погляди на актуальні проблеми української науки. Цією рубрикою керував сам М. Грушевський²⁴. Зауважимо, що особливістю «України» у 1924–1930 рр. було те, що майже кожний номер журналу мав тематичний характер.

Друга рубрика призначалася, за задумом редактора, для публікації мемуарів, листувань, невідомих літературних творів та документів. Розділ «Критика, звідомлення, обговорення» мала на меті знайомити читачів з найновішими публікаціями у царині українознавства. Вказану рубрику А. Жуковський влучно називав «частиною, яка робила журнал живим і актуальним, а zarazom інформувала читача про найновіші публікації з відповідною оцінкою і критичними зауваженнями»²⁵. Остання, четверта, рубрика — «Хроніка» — містила оперативну інформацію про події українознавчого руху. Тут, зокрема, повідомлялося про діяльність історичних установ ВУАН, організацію наукової роботи в окремих регіонах України та в еміграції, на конференціях, в експедиціях тощо. Частиною «Хроніки» був відділ «Некрологи», у якому публікувалися короткі

біобібліографічні дані про померлих діячів українознавства²⁶.

Починаючи з 1927 р., до вказаних постійних рубрик журналу додано «Бібліографічний огляд», який мав на меті «заповнити прогалину відсутності бібліографічного покажчика» в УСРР²⁷. Для цієї праці 1928 р. було створено спеціальний бібліографічний комітет, який очолив О. Гермайзе, а секретарем став М. Карачківський. До його складу увійшли К. Копержинський, М. Марковський та Ф. Савченко²⁸. На одному із засідань комітету з ініціативи головного редактора було прийнято рішення розпочати друк бібліографічного реєстру книг і статей з українознавства паралельно зі щорічними оглядами літератури²⁹. Підкреслимо, що головні зусилля співпрацівники «України» концентрували на забезпеченні статейного блоку публікацій, найбільша кількість яких припадала на 1925 р. (54 одиниці).

Ще одним із важливих питань редакційної політики М. Грушевського було визначення тематичних пріоритетів журналу. Більш актуальними стали проблеми національного відродження та громадсько-політичних рухів XIX — першої третини XX ст. Скажімо, на сторінках журналу публікувалися матеріали до історії декабристського руху, кирило-мефодіївського товариства, революційних подій в Україні 1905 р. тощо. Окрім того, не залишалися поза увагою ювілеї чільних українських громадсько-політичних діячів, зокрема Т. Шевченка, М. Максимовича, І. Франка, М. Драгоманова, О. Лазаревського, О. Кобилянської, П. Куліша.

З початком відновлення часопису М. Грушевський, як і передбачалося, зіштовхнувся з фінансовими труднощами. Видавничі плани, які ставив перед собою академік, ускладнювалися тим, що всі друковані органи і кошти на них контролювалися неодмінним секретарем ВУАН А. Кримським, з яким у академіка був конфлікт ще з революційних часів. Тому Михайло Сергійович був змушений звертатися з проханнями до чиновників різних рангів за грошовою допомогою. Для цього він тримав свого фактичного секретаря Ф. Савченка в тогочасній столиці республіки Харкові для постійних клопотань і контактів з представниками управління Укрнауки, Держвидавком, Наркомосвітою України. Протягом 1924–1931 рр. він, як згадувала Н. Полонська-Василенко, «був секретарем та «аташе» М. Грушевського у всіх справах:

²⁰ Інститут рукопису НБУ імені В.І. Вернадського. — Ф. Х. Архів ВУАН. — Од. зб. 16072–16197. — 128 арк.

²¹ Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934). — С. 257.

²² «Україна» науковий часопис українознавства (1907–1932) : покажчик змісту / Р. Майборода, В. Врублевський. — К., 1993. — С. 5.

²³ Від редакції // Україна. — 1924. — Кн. 1–2. — С. 6.

²⁴ Інститут Рукопису НБУ імені В.І. Вернадського. — Ф. Х. Архів ВУАН. — Од. зб. 15406. — Арк. 27.

²⁵ Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна». — С. 7.

²⁶ Від редакції // Україна. — 1925. — Кн. 4. — С. 3–4.

²⁷ Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна». — С. 8.

²⁸ Інститут Рукопису НБУ імені В.І. Вернадського. — Ф. Х. Архів ВУАН. — Од. зб. 17442–17443. — Арк. 2.

²⁹ Від редакції // Україна. — 1929. — Кн. 1–2. — С. 133.

допомагав у редагуванні видань, налагоджував усі видавничі справи в ДВУ, їздив в усіх справах до Харкова»³⁰.

Видавничий процес редакції був досить напруженим, оскільки потребував великих організаційних зусиль і вимагав постійних поїздок та перемовин з головним управлінням ДВУ. Так, у листі до А. Лященка, датованому квітнем 1925 р., учений писав: «Видавничі умови просто обурливі — ДВУ вимагає повертати в друкарні всі верстки через 22 години і взагалі видавати приходиться зі страшенними труднощами; я се все з хахлацької упертости витягаю!»³¹.

Окрім фінансових та друкарських проблем, певні ускладнення у процесі виходу часопису виникали через цензурні перепони. Хоча журнал «Україна» як академічне видання не підлягав перевірі, проте, як з'ясував Р. Пиріг, до нього прикріпили «опікуна». Якось він запропонував надрукувати в часописі статтю про В. Леніна. Професор О. Гермайзе погодився це зробити, але цензор наполягав: «Нехай підготує М. Грушевський», і коли той відмовився, почав погрожувати розгромною рецензією на журнал³².

Незважаючи на всі перешкоди об'єктивного і суб'єктивного характеру, М. Грушевський не лише зумів налагодити вихід «України», а й суттєво збільшив періодичність часопису. Завдяки його невтомній праці та наполегливості у 1924 р. світ побачили 3 випуски (4 книги) наукового тримісячника обсягом приблизно 12 друкованих аркушів. З наступного року часопис став двомісячником. У 1929 р. вийшло вже 7 книг «України», а з 1930 р. редакція планувала перетворити журнал на щомісячник³³. Загалом, упродовж 1924–1930 рр. вийшли друком 36 книг «України», які стали солідним джерелом до вивчення широкого спектра українознавчих дисциплін, особливо проблематики національно-культурних процесів ХІХ ст.³⁴. Кожен випуск журналу мав обсяг приблизно від 170 до 240 сторінок тексту. «Україна» за досить короткий час стала популярним виданням у наукових колах української та зарубіжної громадськості, про що свідчить високий, як на той час, наклад часопису. Як з'ясувала сучасна дослідниця О. Юркова, він у різні роки налічував

від 1700 до 5000 примірників (у середньому — 2000 примірників)³⁵.

Свої особливості мала й фінансова складова функціонування «України» у 20-х рр. Потрібно наголосити на тому, що часопис виходив за державний кошт, оскільки М. Грушевський, до речі, єдиний з керівників академічних установ, зміг домогтися того, щоб «Україна» стала гонорарним виданням, і це давало редакції можливість замовляти статті, виплачувати аванси й підтримувати вчених, які не мали достатніх матеріальних засобів³⁶.

Важливо підкреслити, що часопис «Україна» користувався неабияким попитом у наукових колах зарубіжної громадськості. Для його популяризації назва журналу, а в деяких книгах і зміст, дублювалися французькою мовою. Значний інтерес зарубіжної наукової громадськості до «України» засвідчило розлоге листування редакції з європейськими інституціями щодо обміну виданнями³⁷.

Популярність «України» серед наукових кіл непокоїла радянську владу верхівку, а також керівництво відділу преси ЦК КП(б)У, свідченням чого є доповідна записка про періодичну пресу та участь у ній української інтелігенції. У ній читаємо таке: «Набагато більшим впливом серед української інтелігенції користується «Україна» професора М. Грушевського, хоч вона і видається на радянські гроші»³⁸. Це пояснюється тим, що протягом усього часу виходу «України» редколегія послідовно дотримувалася концепції національної історії й самобутності української нації. Така позиція М. Грушевського стала предметом критики з боку голови Держвидавву України, члена ВУЦВК та ЦК КП(б)У А. Річицького. У своїй промові «Проти інтервенції буржуазної науки», яка була опублікована в «Більшовику України», він жорстко критикував академіка за те, що в журналі «Україна» не публікувалися матеріали з історії КП(б)У та Жовтневої революції³⁹.

Як наслідок, усе частіше критикували часопис «Україна» та самого М. Грушевського як ініціатора й головного редактора видання. Ще на початку 1928 р. В. Десняк опублікував рецензію в одному із марксистських журналів, де розкритикував публікації академіка та його соратників

³⁰ Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків / Наталя Полонська-Василенко // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. — Париж; Чикаго, 1962. — Т. 173. — С. 31.

³¹ Сохань П. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. — С. 163.

³² Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934). — С. 44.

³³ Від редакції // Україна. — 1930. — Кн. 40. — С. 193.

³⁴ Енциклопедія українознавства. Словникова частина. — Париж; Нью-Йорк, 1980. — Т. 9. — С. 3307.

³⁵ Юркова О. «Україна» на історичному фронті: від наукового часопису українознавства до журналу циклу наук історичних. — С. 328.

³⁶ Сохань П. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. — С. 164.

³⁷ Інститут Рукопису НБУ імені В.І. Вернадського. — Ф. Х. Архів ВУАН. — Од. зб. 16261–16309. — Арк. 29.

³⁸ Михайло Грушевський: між історією та політикою. — С. 69.

³⁹ Річицький А. Проти інтервенції буржуазної науки / А. Річицький // Більшовик України. — 1931. — № 9–10. — С. 39.

на сторінках часопису за 1927 р. Він зазначив, що основна хиба видання М. Грушевського полягала у «відсутності на його сторінках марксистських праць і чіткої ідеологічної лінії». Уже тоді «Україна» була «каменем спотикання» для партійної радянської верхівки, оскільки чітко декларувала на своїх сторінках концепцію національної самобутності українців.

Під «обстріл» марксистської критики журнал «Україна» потрапив також у розвідці історика-марксиста М. Свідзінського, учня та послідовника М. Яворського, опублікованій у «Прапорі марксизму» за 1929 р. Вона містила безапеляційну критику часопису за 1927–1929 рр. Автор вважав, що радянську історіографію «не задовольняє те, що «Україна» на своїх сторінках вводить принцип безбуржуазності української нації та взагалі не звертає уваги на соціально-економічні зміни, які відбувалися поза суспільством, відбиваючи тільки життя української нації»⁴⁰.

Радянська влада будь-що намагалася заборонити вихід часопису, що зі своїми національними гаслами не «вписувався» у проект видавничих планів комуністичної партійної верхівки. Розпочата наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. з ініціативи ЦК КП(б)У кампанія викриття «буржуазно-націоналістичної школи» М. Грушевського була спрямована і проти журналу⁴¹. Член президії Укрголовнауки К. Кушнірчук 28 листопада 1930 р. в листі до О. Оглоблина писав: «Від Грушевського одбираємо останню зброю «Україну» [...]. На січень це має бути остаточно зреалізовано, ухвала є»⁴².

Невдовзі завідувач відділу культури й пропаганди ЦК КП(б)У А. Хвиля підготував для членів ЦК КП(б)У доповідну записку, у якій назвав «Україну» «сімейним журналом української буржуазної інтелігенції та українського панства» і дав негативну оцінку його діяльності. На підставі цієї записки, зауважує О. Юркова, 24 лютого 1931 р. була ухвалена постанова ЦК КП(б)У «В справі журналу «Україна», де чітко вказувалося, що часопис поширює та систематично пропагує буржуазно-націоналістичні погляди, «одверто ігноруючи справи соціалістичного будівництва України». Відповідно до цієї постанови Товариству істориків-марксистів було запропоновано організувати низку наукових доповідей з критикою історичної

⁴⁰ Свідзінський М. Критичний огляд журналу «Україна» за 1927–1929 рр. / М. Свідзінський // Прапор марксизму. — 1929. — № 6. — С. 236.

⁴¹ Історія Національної академії наук України. 1929–1933 рр. : Документи і матеріали / Наук. ред. П.С. Сохань та ін. — К. : Українська книга, 1998. — С. 362.

⁴² Верба І. До взаємин Олександра Оглоблина з Михайлом Грушевським (1920-ті роки) / Ігор Верба // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал. — Київ, 1999. — № 1–2. — С. 253.

продукції ВУАН та проаналізувати «буржуазно-націоналістичні» праці М. Грушевського⁴³.

На початку 1931 р. радянська влада припинила вихід журналу «Україна», знищивши вже надруковану 44 книгу за 1930 рік (за жовтень). Назагал, ставлення комуністичної владної верхівки до часопису було спочатку критичне, а згодом трансформувалося у войовничо-вороже. На партійних з'їздах серед небезпек націоналістичних проявів «реставрувати так звану незалежну буржуазну Україну» часто цитували редаговану М. Грушевським «Україну». З усіх видань, зауважує А. Жуковський, цей журнал став найнебезпечнішим противником як через особу редактора, так і через зміст, який розкривав імперіалістичну й антиукраїнську політику царської і радянської Росії⁴⁴.

Арешт М. Грушевського, якого звинуватили навесні 1931 р. у приналежності до так званого «Українського національного центру», а згодом його вигнання відразу ж позначилися на долі створених ним наукових установ — кафедри, комісій, журналу «Україна». Комуністична влада повністю реорганізувала структуру ВУАН на марксистський лад, ліквідувавши установи Історичної секції як «осередок войовничого націоналізму».

Отже, часопис «Україна», що виходив у Києві під егідою Історичної секції ВУАН протягом 1924–1930 рр., дотримувався концепції самобутності української нації і національної історії. Незважаючи на жорсткі умови радянської цензури, журнал видавався на високому науковому рівні та здобув популярність у наукових колах української та зарубіжної громадськості. Від початку свого існування часопис презентував високий науковий рівень опублікованих на його сторінках історичних досліджень та критичних матеріалів, чому сприяла чітка і послідовна редакційно-видавнича політика М. Грушевського. Завдяки цьому часопис «Україна» досить швидко став важливим інформаційним джерелом національної історіографії. Головний редактор визначив чітку редакційну лінію нового журналу, що полягала в універсальності підходу до вивчення українознавчої проблематики. А головну мету діяльності «України» він бачив у необхідності дослідження й переосмислення стрижневих проблем української історії. Визначений М. Грушевським курс для часопису виявився напрочуд ефективним, свідченням чого була його популярність у фаховому середовищі дослідників східно-європейського минулого.

⁴³ Юркова О. «Україна» на історичному фронті: від наукового часопису українознавства до журналу циклу наук історичних. — С. 331.

⁴⁴ Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна». — С. 18.

ДЖЕРЕЛА

1. Верба І. До взаємин Олександра Оглоблина з Михайлом Грушевським (1920-ті роки) / Ігор Верба // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ : науковий і документальний журнал. — Київ, 1999. — № 1–2. — С. 233–259.
2. Від редакції // Україна. — 1924. — Кн. 1–2. — С. 5–6.
3. Від редакції // Україна. — 1924. — Кн. 4. — С. 189–191.
4. Від редакції // Україна. — 1925. — Кн. 4. — С. 3–4.
5. Від редакції // Україна. — 1929. — Кн. 1–2. — С. 133
6. Від редакції // Україна. — 1930. — Кн. 40. — С. 193–194.
7. Возняк М. Україна. Науковий трьохмісячник українознавства / Михайло Возняк // Стара Україна. — 1925. — № I–II. — С. 36–38.
8. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. — Париж ; Нью-Йорк, 1980. — Т. 9. — 3600 с.
9. Животко А. Нарис історії української преси : курс лекцій / Аркадій Животко. — Подєбради, 1937. — 112 с.
10. Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна» / Аркадій Жуковський // Український історик. — 1986. — № 1–2. — С. 5–20.
11. Інститут Рукопису НБУ імені В.І. Вернадського. — Ф. Х. Архів ВУАН. І. Од. зб. 16261–16309. Загальна справа редакції журналу «Україна» за 1926 р. [Листування редакції з іншими культурними установами СРСР та з культурними установами Америки, Англії, Ватикану, Італії, Іспанії, Німеччини, Польщі, Румунії, Франції, Чехословаччини, Швеції в справі книгообмін. Листування з авторами статей та документи з різних редакційних справ]. — 52 арк.; II. Од. зб. 17442–17443. Карачківський Михайло. Організація бібліографічної роботи при редакції «Україна» (1928 р.). — 4 арк. ; III. Од. зб. 16072–16197. [Редакції журналу «Україна»] [Листування 1925–1930 рр.]. — 128 арк. ; IV. Од. зб. 15406. Журнал рукописів, що надіслано до редакції журналу «Україна» за 1924–1928 рр. (4 червня 1931 р., Київ). — 121 арк.
12. Історія Національної академії наук України. 1929–1933 рр. : Документи і матеріали / Наук. ред. П.С. Сохань та ін. — К. : Українська книга, 1998. — 542 с.
13. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.) / Упорядкування, археографічна передмова Г. Сварник. — Львів ; Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 1998. — 266 с.
14. Листування Михайла Грушевського. Т. I. / ред. Л. Винар ; упоряд. : Галина Бурлака. — Київ ; Нью-Йорк ; Париж ; Львів ; Торонто, 1997. — 399 с.
15. Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки) / Упоряд. Р. Пиріг ; ред. П. Сохань, Г. Боряк, І. Гирич. — Київ, 1997. — 183 с.
16. Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–934) / Р. Пиріг. — К., 1993. — 200 с.
17. Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків / Н. Полонська-Василенко // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. — Париж ; Чикаго, 1962. — Т. 173. — С. 7–110.
18. Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук (нарис історії) : [у 2 ч.]. Ч. II. (1931–1941) / Н. Полонська-Василенко. — Мюнхен, 1958. — 165 с. (Перевидана в Україні. — К. : Наук. думка, 1993).
19. Річицький А. Проти інтервенції буржуазної науки / А. Річицький // Більшовик України. — 1931. — № 9–10. — С. 38–41.
20. Савчук І. Авторська географія співробітників журналу «Україна» / І. Савчук // Spheres of culture. — Lublin, 2012. — Vol. 1. — S. 247–255.
21. Санкт-Петербурзький філіал архива РАН. Ф. 800. Марр Николай Яковлевич. — Оп. 3. — Д. 281 (Грушевський Михайл Сергеевич). Письма его Марру Николаю Яковлевичу. — 4 л.
22. Свідзінський М. Критичний огляд журналу «Україна» за 1927–1929 рр. / М. Свідзінський // Прапор марксизму. — 1929. — № 6. — С. 236–241.
23. Сохань П. М.С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність / П. Сохань, В. Ульяновський, С. Кіржаєв. — К., 1993. — 322 с.
24. «Україна» науковий часопис українознавства (1907–1932) : покажчик змісту / Р. Майборода, В. Врублевський. — К., 1993. — 140 с.
25. Юркова О. «Україна» на історичному фронті: від наукового часопису українознавства до журналу циклу наук історичних / О. Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 16 (2). — С. 327–355.

REFERENCES

1. Verba I. Do vzaiemyn Oleksandra Ohloblyna z Mykhailom Hrushevskym (1920-ti roky) / Ihor Verba // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB: naukovyi i dokumentalnyi zhurnal. — Kyiv, 1999. — № 1–2. — S. 233–259.
2. Vid redaktsii // Ukraina. — 1924. — Kn. 1–2. — S. 5–6.
3. Vid redaktsii // Ukraina. — 1924. — Kn. 4. — S. 189–191.
4. Vid redaktsii // Ukraina. — 1925. — Kn. 4. — S. 3–4.
5. Vid redaktsii // Ukraina. — 1929. — Kn. 1–2. — S. 133
6. Vid redaktsii // Ukraina. — 1930. — Kn. 40. — S. 193–194.
7. Vozniak M. Ukraina. Naukovyi trokhmisiachnyk ukrainoznavstva / Mykhailo Vozniak // Stara Ukraina. — 1925. — № I–II. — S. 36–38.
8. Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna. — Paryzh ; Niu-York, 1980. — T. 9. — 3600 s.
9. Zhyvotko A. Narys istorii ukrainskoi presy. Kurs lektsii / Arkadii Zhyvotko. — Podebrady, 1937. — 112 s.
10. Zhukovskiy A. Mykhailo Hrushevskiy i zhurnal «Ukraina» / Arkadii Zhukovskiy // Ukrainskiy istoryk. — 1986. — № 1–2. — S. 5–20.
11. Instytut Rukopysu NBU imeni V.I. Vernadskoho. — F. Kh. Arkhiv VUAN. I. Od. zb. 16261–16309. Zahalna sprava redaktsii zhurnalu «Ukraina» za 1926 r. [Lystuvannia redaktsii z inshymy kulturnymy ustanovamy SRSR ta z kulturnymy ustanovamy Ameryky, Anhlii, Vatykanu, Italii, Ispanii, Nimechchyny, Polshchi, Rumunii, Frantsii, Chekhoslovachchyny, Shvetsii v spravi knyhoobmin. Lystuvannia z avtoramy statei ta dokumenty z riznykh redaktsiinykh sprav]. — 52 Ark.; II. Od. zb. 17442–17443. Karachkivskiy Mykhailo. Orhanizatsiia bibliohrafichnoi roboty pry redaktsii «Ukraina» (1928 r.). — 4 Ark. ; III. Od. zb. 16072–16197. [Redaktsii zhurnalu «Ukraina»] [Lystuvannia 1925–1930 rr.]. — 128 Ark.; IV. Od. zb. 15406. Zhurnal rukopysiv, shcho nadislano do redaktsii zhurnalu «Ukraina» za 1924–1928 rr. (4 chervnia 1931 r., Kyiv). — 121 ark.
12. Istoriiia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1929–1933 rr.: Dokumenty i materialy / Nauk. red. P.S. Sokhan ta in. — K. : Ukrainska knyha, 1998. — 542 s.
13. Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932 rr.) / Uporiadkuvannia, arkhieohrafichna peredmovna H. Svarnyk. — Lviv ; Niu-York : Vydavnytstvo M.P. Kots, 1998. — 266 s.
14. Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. T. I. / red. L. Vynar; uporiad.: Halyna Burlaka. — Kyiv ; Niu-Iork ; Paryzh ; Lviv ; Toronto, 1997. — 399 s.
15. Mykhailo Hrushevskiy: mizh istoriieiu ta politykoiu (1920–1930 ti roky) / Uporiad. R. Pyrih; red. P. Sokhan, H. Boriak, I. Hyrych. — Kyiv, 1997. — 183 s.
16. Pyrih R. Zhyttia Mykhaila Hrushevskoho: ostannie desiatylittia (1924–1934) / R. Pyrih. — K., 1993. — 200 s.
17. Polonska-Vasylenko N. Istorychna nauka v Ukraini za sovietskoi doby ta dolia istorykiv / N. Polonska-Vasylenko // Zapysky NTSh. Pratsi istoryko-filosofichnoi sekti. — Paryzh; Chikaho, 1962. — T. 173. — S. 7–110.
18. Polonska-Vasylenko N. Ukrainska Akademiia Nauk (narys istorii) : [y 2 ch.]. — Ch. II. (1931–1941) / N. Polonska-Vasylenko. — Miunkhen, 1958. — 165 s. (Perevydana v Ukraini. — K.: Nauk. dumka, 1993).
19. Rychytskyi A. Protty interventsii burzhuznoi nauky / A. Rychytskyi // Bilshovyk Ukrainy. — 1931. — № 9–10. — S. 38–41.
20. Savchuk I. Avtorska heohrafiia spivrobotnykiv zhurnalu «Ukraina» / I. Savchuk // Spheres of culture. — Lublin, 2012. — Vol. 1. — S. 247–255.
21. Sankt-Peterburhskiy filial arkhiva RAN. F. 800. Marr Nikolai Yakovlevich. F.V. Op. 3. — D. 281. (Grushevskiy Mikhail Sergeievich). Pisma ego Marru Nikolaiu Yakovlevichu. — 4 l.
22. Svidzinskyy M. Krytychnyi ohliad zhurnalu «Ukraina» za 1927–1929 rr. / M. Svidzinskyy // Prapor marksyzmu. — 1929. — № 6. — S. 236–241.
23. Sokhan P. M.S. Hrushevskiy i Academia: Ideia, zmahannia, diialnist / P. Sokhan, V. Ulianovskiy, S. Kirzhaiev. — K., 1993. — 322 s.
24. «Ukraina» naukovyi chasopys ukrainoznavstva (1907–1932): Pokazhchyk zmistu / R. Maiboroda, V. Vrublevskiy. — K., 1993. — 140 s.
25. Yurkova O. «Ukraina» na istorychnomu fronti : vid naukovocho chasopysu ukrainoznavstva do zhurnalu tsykladu nauk istorychnykh / O. Yurkova // Problemy istorii Ukrainy : fakty, sudzh: mizhvid. zb. nauk. pr. — 2007. — Vyp. 16 (2). — S. 327–355.

Инна Савчук

РЕДАКЦИОННАЯ ПОЛИТИКА МИХАИЛА ГРУШЕВСКОГО В ЖУРНАЛЕ «УКРАИНА» (1924–1930)

В статье изучены обстоятельства издания журнала «Украина» и процесс формирования основных принципов редакционной политики. На основании комплекса документов проанализированы особенности редакционной деятельности М. Грушевского, его взаимоотношения с сотрудниками журнала. Сделан вывод, что редакционная политика журнала «Украина» была сориентирована на освещение широкой палитры украиноведческих проблем и осуществления критического обзора историографической продукции.

Ключевые слова: журнал «Украина», украинская историография, редакционная политика, М. Грушевский, тематика публикаций, авторский коллектив.

Inna Savchuk

MYKHAILO HRUSHEVSKYI'S EDITORIAL POLICY IN JOURNAL "UKRAÏNA" / "UKRAINE" (1924–1930)

The article studies the circumstances of foundation of the journal "Ukraina" and the formation of chief principles of its editorial policy. According to the system of sources, peculiarities of Mykhailo Hrushevskyi's editorial activities and his relationships with colleagues of the periodical are analyzed. It has been concluded that the editorial policy of the journal "Ukraina" was aimed at clearing up of various problems in branch of Ukrainian Studies and realizing of critical overview of historiographical works. In chronological order the circumstances of emergence, features of the formation and patterns of functioning of the journal as a professional periodical organ are reproduced. Periodization of the history of the journal is justified, key concepts and priorities of its editorial policy are elucidated. Categorization and semantic structure of the journal, editorial board and authors of the publications, genre, specific, disciplinary and professional affiliation of publications are analyzed. In the pages of "Ukraina" the features of the representation of political, social, economic, legal, cultural and educational problems of the past of Ukrainian lands from ancient days until the first decades of the 20th century are explored. The values of published in the pages of the journal materials for research into the history of Ukraine is characterized. The contribution of the journal into the step of Ukrainian historiography of the first third of the 20th century is shown.

Key words: journal "Ukraina" ("Ukraine"), Ukrainian historiography, editorial policy, M. Hrushevskyi, authors team, subject of publications.

Дата надходження статті до редколегії: 12.06.2016 р.